

УДК 821.163.41-1-3.09"19"Костельник
DOI: 10.30970/sls.2017.66.2075

ЕКЗИЛЬ У ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРАХ ГАВРИЇЛА КОСТЕЛЬНИКА¹

Ана РИМАР

*Університет у Новому Саді
вул. Зорана Джинджича 2, Новий Сад, 21000 (Сербія)
Філософський факультет
e-mail: ana.rimar@yahoo.com*

Стаття присвячена вивченню теми екзилу у літературній спадщині Гавриїла Костельника (1886–1948), твір якого *Ідилічний вінок* “З мого села” (“Из мог села”) ознаменував початок існування писаної літератури югославських русинів. У художніх творах Костельника, в яких він звертається до батьківщини та свого народу, відчувається ностальгія письменника за Бачкою, яка була для нього єдиним простором щастя. Це особливо помітно в *Ідилічному вінку* “З мого села”, у драмі “Іфтахова донька”, а також у вибраних віршах, які аналізуються у статті із застосуванням психологічно-біографічного підходу.

Ключові слова: екзиль, Гавриїл Костельник, *ідилічний вінок* “З мого села”, “Іфтахова донька”, батьківщина.

Гавриїл Костельник народився у Руському Керестурі, а навчався, крім рідного міста, у Хорватії, Україні та Швейцарії, де здобув ступінь доктора в царині філософії. Більшу частину свого життя провів в Україні. Писав літературні твори русинською, хорватською та українською мовами, і з цих мовних блукань видно, що він шукав батьківщину для своєї літературної творчості.

Про Костельника написано багато праць, але вони стосуються головню інтерпретації його творів, і лише у студії “Гавриїл Костельник між доктриною та природою” (Тамаш, 1986) принагідно зазначено, що одним із періодів життя Костельника є період екзилу. Перелічені твори проаналізовані з застосуванням психологічно-біографічного методу. Задіяні також праці Дубравки Угрешич (Ugrešić, 2000), Едварда Саїда (Said, 2005) та Крінки Видакович-Петров (Видаковић-Петров, 2013), в яких опрацьовано поняття екзилу.

Гавриїл Костельник народився 1886 р. в Руському Керестурі (тодішньому Великому Керестурі). У той час на теренах тодішньої південної Угорщини русини не мали кодифікованої мови, як не мали й писаної художньої літератури. Єдиним видом літератури була усна творчість – її й записав Володимир Гнатюк, коли в 1897 р. перебував у Руському Керестурі та Коцурі. Завдяки йому, у Львові була надрукована збірка усної творчості русинів з теренів теперішньої Воєводини². З часом усна творчість русинів почала зникати, художня ж література ще не зародилася. Наприкінці XIX–на початку XX ст.

¹ Дослідження виконувалося в рамках проекту філософського факультету Новосадського університету “Дискурси мов, літератур та культур меншин у Південно-Східній та Центральній Європі” (ОИ: 178017), який фінансово підтримує Міністерство просвіти, науки та технологічного розвитку Республіки Сербії.

² Ротапринтне видання “Етнографічні матеріали з Угорської Руси” опубліковане 1986 р. у Новому Саді.

національна свідомість русинів на цих землях³ була на дуже низькому рівні. Саме в такий час розпочав свою діяльність Гавриїл Костельник, завдяки якому була кодифікована наймолодша слов'янська мова і почала своє життя наймолодша слов'янська література – русинська.

Ще хлопцем Костельник виїхав з Руського Керестура на навчання. Перші два класи гімназії він провчився у Винковцях, а два наступні – у Загребі, де після закінчення гімназії вступив на теологічний факультет. Вже після першого року студій продовжив навчання у Духовній семінарії у Львові. Ю. Тамаш так писав про навчання Г. Костельника:

“Навчання Костельника у Загребі має особливе значення: тут його початки, тут він пише перші вірші та книжки, тут усвідомлює складність історичного становища русинського народу, тут перші сумніви у сенсі літературної праці і одночасне подальше переборення перших і вічних його криз, які упродовж шістдесяти двох років його життя будуть лише примножуватися. Щоб завершитися трагічно”. (Тамаш, 1986, с.10)

Від'їзд до Винковців, а згодом до Загреба став першою розлукою Костельника з батьківщиною. Тоді він вперше опинився у екзилі, де почав писати свої перші літературні твори. “Сучасний термін екзилі (...) означає вигнання, стан відірваності або ізоляції, більш або менш вимушеної, індивідуума або групи від своєї державної, культурної літературної або мовної спільноти” (Видаковић-Петров, 2013, с.236). Якби він залишився у рідному місті, то не відомо, чи зміг би так швидко усвідомити становище свого народу. Бо ізольований від нього і спостерігаючи за ним з боку, він, напевно, зміг краще побачити, що національна свідомість його народу перебуває на дуже низькому рівні і що без кодифікованої мови цей народ не може прогресувати, тобто, він неминуче асимілюється. Тоді, у неповних вісімнадцять років, він написав *идилічний вінок* “З мого села” – першу книжку русинською мовою. Після неї уклав першу граматику русинської мови, писав і літературні твори хорватською та українською мовами, а також літературну критику. Закінчивши теологічні студії у Львові, вже у 1913 р. Г. Костельник захистив докторську дисертацію з філософії у Фрібурзі (Швейцарія). Це свідчить про те, що він був справді всебічною особистістю. Був автором філософських праць, написаних німецькою та латинською мовами, розробником власної філософської системи, врешті, став одним із найбільш визначних філософів у слов'янському світі ХХ ст. Друкував свої твори і хорватською, і українською мовами, проте жодна з цих історій літератури не визнала його своїм письменником, попри те, що в Україні він прожив більшу частину свого життя. Точніше, з моменту, коли він, здобувши докторський ступінь, повернувся з Швейцарії в Україну, і до смерті. Це свідчить про нього як про письменника екзилу, бо середовище, в яке приїздить екзилант, ніколи не приймає його як свого і як когось, хто може бути рівноправним з громадянами країни, до якої екзилант прибув.

Про Костельника написано багато праць. Найповнішою з них є розвідка Юліана Тамаша “Гавриїл Костельник між доктриною та природою”, видана 1986 р. в Новому Саді. У цій книжці описане життя Гавриїла Костельника, розкрита інтерпретація і поетика його літературних творів, проаналізована літературна критика; описана його філософська система, а також зв'язки зі світовою літературою. Оскільки Костельник,

³ У статті паралельно вживатимуться терміни “південна Угорщина” та “Воєводина”, бо вони стосуються однієї території, але в різні історичні періоди.

будучи священником, працював також університетським викладачем – читав філософію та певні предмети з психології, заголовок згаданої книжки акцентує власне на тому, що позначилося на цілому житті Костельника. Отже, це його постійна внутрішня роздвоєність між доктриною та природою як двома сторонами його особистості. З одного боку, це певні принципи релігії, тобто доктрина, а з другого боку – природа і безперестанні сумніви у сенсі існування. Як священник, він не міг вирішувати, де йому жити – це визначали церковні власті. “Екзиль – це життєве рішення, а не гра в симуляцію. Те, що відрізняє екзилянта від туриста або актора в модерній драмі повторної інвестиції самого себе – недвозначність, остаточність екзилу. Якби було інакше, всі були б екзилянтами. Справжній екзилянт рідко повертається” (Ugrešić, 2009, s.99). Саме так склалася доля Костельника, тільки його випадок був особливим, бо через природу своєї професії він не міг самочинно обирати місце свого перебування. Ю. Тамаш, визначаючи різні періоди в житті Костельника, один з них назвав періодом екзилу. “Третій період життя Костельника з 1930 по 1946 рік я назвав би періодом екзилу і радикалізації всіх суперечностей становища Костельника” (Тамаш, 1986, с.15). Ю. Тамаш стверджує, що екзиль присутній у творах Костельника, але він не вивчає творчість Костельника під цим кутом зору. У цій статті зроблена спроба довести, що екзиль був присутній у житті та творах цього письменника, що вже у першому його творі проявляються риси людини, яка живе і творить в екзилі. За допомогою психологічно-біографічного підходу, а також через визначення просторів авторського особистого щастя аналізується екзиль в *Ідилічному вінку* “З мого села” та в драмі “Їфтахова донька”, наводяться приклади, які підтверджують, що ці твори написані в екзилі.

Простір щастя в *Ідилічному вінку* “З мого села”

Ідилічний вінок “З мого села” – перша художня книжка, написана русинською мовою – тією мовою, яку русини у Воєводині того часу використовували у повсякденному житті. Це зовсім не означало, що ця мова буде літературною мовою русинів, бо на установчих зборах РНПТ⁴ вирішувалося питання, яка мова нею буде, допускалося, що це буде котрась з уже кодифікованих мов. І хоча Костельник тоді не був присутній на установчих зборах, через листування з очільниками РНПТ він наполягав на тому, що літературною мовою русинів має бути визнано повсякденну говірку русинів з Воєводини. Вже у 1923 р. він написав першу граматику русинської мови.

Як з’ясується згодом з *Ідилічного вінка* “З мого села” починається життя наймодшій слов’янської літератури. У цій статті зроблена спроба показати, що цей твір написано в екзилі. Е. Саїд міркував про екзиль таким чином:

“Це невиліковний, накинутий розрив між людською істотою та місцем її народження, між особистістю та її справжнім домом: фундаментальну тугу екзилу ніколи не можна перебороти. І хоча правильним є твердження, що література та історія містять героїчні, романтичні, славетні, навіть тріумфальні епізоди з життя вигнанців, це лише спроби, задумані як переборення паралізуючої туги розлуки – досягнення в екзилі вічно позначені втратою чогось, що навіки залишилося позаду”. (Said, 2005, s.24)

⁴ В 1919 р. засноване Русинське народне просвітницьке товариство (РНПТ), яке було провідником культурно-освітнього життя русинів у період між двома війнами.

Е. Саїд стверджує, що екзиль відірвав багато людей від того, що їм дають традиція, родина й географія. В *Ідилічному вінку* описане життя русинів у селі Великий Керестур, теперішньому Руському Керестурі, на початку ХХ ст. З самого заголовку видно, що у творі йдеться про щось ідилічне, та й сам автор у примітці в кінці книжки зізнався:

“Коли я писав цю поему, головною моєю думкою було показати прекрасне і щасливе життя на селі. Тому я і дав їй назву “ідилічний вінок”. А “вінок” – тому, що я вибрав усі гарні звички, і тілесні, і духовні, і одну за одною вплив, як у вінок, разом з першим фрагментом” (Костельник, 2008, с.239).

Вінок починається влітку, а закінчується навесні, чим символічно представлено вічне оновлення життя. *Ідилічний вінок* складається з п'яти співів: літа, осені, зими, Святвечора і весни. Для того, щоб ми сприйняли цей твір як такий, що написаний у екзилі, важливо знати, що автор працював над ним, перебуваючи на навчанні в Загребі. Цей твір він, сімнадцятирічний юнак, написав за два місяці. Завершив його у грудні 1903 р., а опублікував 1904 р. в містечку Жовква біля Львова. Ідилічний вінець створений мовою, якою русини на території сучасної Воєводини говорили в повсякденному житті. Це було дуже сміливим кроком для молодого хлопця. Він не міг навіть подумати, що його твір означатиме початок ще однієї слов'янської літератури. Вибір Костельником мови для свого твору не сприйняв Михайло Врабель – редактор часопису “Неділя”⁵. Він відмовився надрукувати рукопис молодого автора мовою русинів Бачки. Оскільки рішення Костельника було твердим, він змушений був видати книжку власним коштом. У виборі мови для твору його підтримав Володимир Гнатюк, який записував усну творчість русинів на півдні Угорщини наприкінці ХІХ ст.

Отже, Костельник писав *Ідилічний вінок*, будучи відірваним від своєї рідної спільноти і від місця свого народження. Перший спів (літо) починається з опису природи, в якій все перебуває в гармонії: і сонце, і жито, і цвіркотіння пташок, і люди. З самого початку складається враження, що він описує картину, яку пригадує. Це так і є, бо в той час, коли Костельник писав свій твір, він перебував у Загребі, а дія відбувається в його рідному селі. Після опису гармонії й ідилії у природі у п'ятій строфі письменнику ніби щось перериває спогади і повертає його до дійсності. П'яту строфу я наведу русинською, а також у переспіві сербською, бо з самого сербського перекладу не можна побачити те, що є ключовим, щоб ми цей твір зрозуміли як такий, що написаний у екзилі.

Слушат' ово, драги Боже, срце се потресе,

то је срећа, то рај прави, у небо узнесе.

Забораши све болове, упознаш милину

живота у миру овог, лепоте силину. (Тамаш, 2009, с.32)

На прикладі переспіву цієї строфи сербською можна зробити висновок, що простір поетового щастя – це місце, яке він описує, тобто місце його народження, але для нас залишається невідомим, чи поет є частиною того простору, чи перебуває поза його межами. І лише в оригінальній версії цієї строфи є те слово, без якого не можна зробити висновок, що поет відірваний від простору власного щастя:

Ой то слухац, мили Боже, то ци шерцо треше,

то щашл'ѡвси, то рај прави – до нѡба це нѡше.

Позабуаши шицки болѡ – спознаваши милоту

Премирного там живота и його красоту. (Костельник, 2008, с.214)

⁵ Це часопис, який виходив у Будапешті наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Тексти, які в ньому публікувалися, були написані на язичі, літературній мові Угорської Русі в той час. Язичіє – суміш церковнослов'янської, російської, української, польської мов та народних говірок.

У четвертому рядку цієї строфи ключовим є слово “там”. Тепер зрозуміло, що саме поет вважає простором щастя. Простір щастя – не тут, а там. У момент писання твору Загреб для письменника – це “тут”, а його село, Руський Керестур – “там”. З цього можна зробити висновок, що для письменника простір власного щастя – справді там, але в цей момент він перебуває в місці, де хоч і не є нещасним, але знає, що був би щасливішим деінде, тобто у своєму селі. Оскільки свій твір письменник писав, будучи відірваним від своєї громади, він назвав його “ідилічним вінком”, тобто, місце й людей, які там живуть, описав з перспективи ідилії. У цьому творі нема індивідуалізованих людських доль. Коли поет у першому співі описує вечір після важкої праці в полі, він змальовує всю родину, яка зібралася. Між усіма членами родини панує злагода, немає суперечностей між поколіннями, хоча в одному господарстві живуть і по три генерації. Нема незгоди і між родинами. Письменник не ставить родини в ситуацію поділу майна, що є основою протистоянь у суспільстві. Оскільки не описані індивідуалізовані людські але присутні представники всіх генерацій певного суспільства, можна зробити висновок, що тут представлена узагальнена картина родини, це могла бути будь-яка русинська сім'я початку ХХ ст. у Великому Керестурі, тобто, в творі описано народ автора. Все це вказує на те, що Костельник справді бачив свій народ і своє село як простір власного щастя, бо змалював його в ідеальному і гармонійному світі, що, найімовірніше, було б неможливим, якби він писав свій твір, не будучи відірваним від свого народу. Хоча в певних місцях проступає реальність, до того ж, не така вже й ідилічна. Цікавий момент: навіть реальні картини світу представлені в минулому часі. Це означає, що письменник не хоче представити свою громаду в момент її опису як громаду, в якій життя важке і в якій існує класовий поділ.

Наступний приклад проілюструє наведену вище ситуацію:

*Не живи се, драга децо, завршава деда,
сад и овде, к'о што смо ми ту живели негда.
Радио си, знојио се, твоје није било,
уз батине, све је газди у кош одлазило.* (Тамаш, 2009, с.35)

З цього прикладу видно, що моменти важкого життя й експлуатації селянина переміщені в минуле. Але вже в наступній строфі автор знову повертається у теперішній час:

*Тако они попричају и за сто седају
газда и слуга, исто место сви заузимају.
Помоле се и сипају сви из исте зделе,
једна мука и један зној ту ти се не деле.* (Тамаш, 2009, с.35)

При порівнянні стосунків між паном і слугою в цих двох строфах контраст є очевидним: у минулому дуже важка праця, пан навіть б'є слугу, в теперішньому часі слуга й пан сидять за одним столом як рівноправні члени суспільства. Це також свідчить про те, яким чином автор хотів описати свою громаду, а саме – обійти мовчанням отой інший, важчий бік життя. Автор знає, що все не таке ідилічне, тому у творі таки присутні частини, в яких представлена реальна картина побуту, але вони переміщені в минуле, щоб теперішній час став, принаймні у цьому творі, раєм на землі. Оскільки твір написаний в екзилі, то зрозуміло, що ностальгія за батьківщиною була домінантною емоцією протягом усього твору і що місце народження, порівняно з тодішнім місцем перебування, було єдиним бажаним місцем для життя. Батьківщина постає як єдиний простір щастя, можливий – у цьому випадку – лише за умови існування гармонійних відносин у громаді. Варто звернути увагу на те, як поет змальовує громаду, тобто свій народ: він пише про нього так, що стає зрозуміло – він уже не є частиною тої громади, він перебуває

поза її межами. Поет – лише спостерігач, а не учасник процесу й описуваних обрядів. У другій строфі (осінь) письменник також оминає трагічні картини життя. Тут теж розповідається про польові роботи, але так, щоб у читача не створилося враження, що будь-який сегмент праці в полі є важким. Хоча письменник зазначає, що селяни їдять на ходу, отже, не встигають навіть сидючи поїсти, він на цьому не наголошує. Другий спів – це фактично афірмація праці, бо робота в полі змальована з ідилічної перспективи, а в кінці праця завжди приносить винагороду. Навіть після важкого дня в родині, що зібралася до купи, знову присутні гармонійні відносини. Спів селян закінчується тим, що вони висловлюють подяку Богу за добрий врожай того року. Оскільки ж це частина *ідилічного вінка*, в якому процеси у природі рухаються по колу, можна зробити висновок, що Костельник як єдиний можливий варіант подає врожайний рік. На підставі цього помітно також, що кругообіг життя у природі (той, що стосується його простору щастя) автор змалював з найпозитивнішої перспективи – з перспективи, яка рідко здійснюється в реальному світі. Зима також представлена лише з ідилічного боку, наприклад, у картині, де надворі холодно, а в хаті – тепло, і ніде нема картини, як хтось, скажімо, рубає дрова, бо це показало б й оту іншу сторону зими. Цікаво, що в кожному співі представлено кілька генерацій: дітей, молоді, їхніх батьків та батьки їхніх батьків. Усі вони в кожному співі описані у гармонійних стосунках, а оскільки змальовані всі покоління одного суспільства, то очевидно, що він говорить про свій народ і про будь-яких представників тих різних генерацій. Немає суперечностей між поколіннями і тоді, коли молодь іде на вечорниці до пані, ніщо їм не перешкоджає, всі проводять час разом. І хоча на вечорницях працюють, не показано, що це для них є чимось обтяжливим, навпаки, радше розвагою і відпочинком. Гармонія присутня не лише серед людей, а й у стосунках між людьми та природою, небесними тілами, Сонцем і Місяцем, у стосунках між людьми, тваринами і рослинами. Святий Вечір – це четвертий спів, який найбільшою мірою присвячений різдвяним звичаям і обрядам. І в цьому співі стосунки між усіма членами родини описані як гармонійні. Це єдиний спів, в якому згадуються сусіди й родичі як ті, хто не є частиною одного господарства, але й між родинами стосунки гармонійні, бо вони разом святкують Різдво. Родини тут теж не поставлені в ситуацію поділу майна. У цьому співі автор намагається показати високу національну свідомість представників свого народу – він наголошує, що колись значно більше шанували звичаї. В *Ідилічному вінку* змальовані чотири пори року і Різдво, яке не є частиною природного циклу – це дає підстави для висновку, що у співі про Різдво через опис народних звичаїв здійснена функція заклик до національного відродження. Також, оскільки у творі в момент опису, тобто в момент певного історичного перетину, присутні лише гармонійні стосунки, тому Різдво – одне з найбільших родинних християнських свят – представлено як частина циклу в житті народу. Останній спів (весна) повертає нас до польових робіт, але й цього разу без труднощів. Цілий світ радіє новому весняному життю і відновленню природи. У цьому співі створений контраст людської минулості порівняно з вічним оновленням природи. З'являється стара жінка, яка молиться перед смертю. Представлені в першому співі молитва малої дитини, а в останньому – молитва старої жінки можуть бути по трактовані як частини кругообігу в природі, тобто зміна генерацій.

Ставлення до батьківщини у віршах Костельника

Не лише в *Ідилічному вінку*, а й в окремих віршах Гавриїл Костельник проявляється як справжній письменник екзилу.

“Більшість інших віршів русинською мовою Костельник опублікував з 1922 по 1936 рік, але, судячи з дат, що стоять під рукописами віршів, окремі вірші він пише вже на початку своєї творчості, у загребській гімназії, і до часу, коли власну працю філософсько-релігійного письменника він ставить вище, ніж поетичну творчість”. (Тамаш, 1984, с.95)

Аналізовані в цій статті вірші Костельник писав уже в екзилі. Серед них на першому місці – патріотичні вірші “Бачко моя, Бачко” (“Бачко моја, Бачко”), “Пісня бачван” (“Пісня Бачваня”). Наведений повний текст вірша “Бачко моя, Бачко” дасть змогу читачам відчути настрій поета:

*Бачко, моя Бачко!
У тим швецє ширим
Я за тобу тужим,
Нїгда ше не змирим.*

*Волїм твоїо писні,
Цо їх чуц вечаром,
Яцо тоти писні,
Цо їх граю царом!*

*Волїм твоїо поля
Зос житом зашати,
Як шицкогго швета
Камени палати.*

*Ти ми шерцо дала,
Па лєм тебе воно
Люби и розуми,
Як лєм шерцо годно.*

*А у ширим швецє
Як през шерца жиєм –
Я ту на роботи,
А о тебе шнїєм!* (Костельник, 2008, с.121)⁶

У цьому вірші автор від першої особи звертається до батьківщини. Уже перші рядки свідчать про те, що Бачка для нього є єдиним простором щастя, бо він сумує за нею в далекому світі і ніколи не заспокоїться. Він також зізнається, що більше любить пісні, які лунають увечері у Бачці, аніж ті пісні, які тут співають імператорам, що він більше любить ниви у Бачці, аніж найпишніші палаци в далеких краях. Адже саме Бачка дала йому серце, тому він може лише її любити й розуміти. Для сприйняття цього вірша як твору, написаного в екзилі, ключовою є остання строфа, в якій автор з сумом констатує, що в далекому світі живе ніби без серця. На підставі рядка “Я ту на роботи // А о тебе шнїєм!” (“Я тут на роботі // А про тебе мрію!”) можна зробити висновок, що справді йдеться про специфічний екзиль, бо Костельник, будучи священником, не міг сам вирішувати, в якій державі і в якому місці йому жити. У цьому вірші в кожному рядку відчувається, що його писала людина, яка розривається між місцем, де

⁶ У подальшому тексті наводяться лише сторінки цитованого видання поезії.

вона в цей момент живе, і батьківщиною. У строфі з вірша “Пісня бачван” поет прямо говорить про батьківщину:

*Нст за мнє швета, як Бачка!
По моєй широкей ровніни
На красних коньох ше возим,
А виадзи стретам родзини –
Гоч кадзи скруцим – родзини!* (с.123).

Оскільки ми бачимо, що поет говорить, що для нього не існує світу, кращого за Бачку, це ще раз підтверджує, що вона для нього – простір щастя. У вірші “Бачко моя, Бачко” поет звертається лише до батьківщини, він не згадує людей, а тільки свою землю. У “Пісні бачван” він йде на крок далі і, крім території, згадує також людей у Бачці, які йому близькі і за якими він сумує. Про ставлення до батьківщини й чужини поет пише у вірші “Дім і чужина” (“Дом и цудзина”), в якому чітко сказано, що для нього простором щастя є батьківщина, його дім і сад. Про чужину поет написав так:

*А ту мури ми камени
Шерцо прицискаю –
Задумам ше засмуцени,
И слизи падаю... .* (с.69)

Костельник з сумом зізнається, що його на чужині стискають кам'яні стіни – це вкотре підтверджує, що простором щастя для поета є лише батьківщина. У вірші “Дім і світ” (“Дом и швет”) поет передає своє сприйняття батьківщини й чужини, тобто життя у далеких краях:

*З велікого швета
З немирного швета
Моя душа кажди вечар
До гніздочка родзеного
Як ластовка лета.* (с.180)

З наведених прикладів видно, що домінуючою емоцією в них є туга, у цьому ж вірші до неї долучається неспокій, поет констатує, що далекий світ, у якому він живе – бурхливий, тому він щовечора думками лине у рідний край. Тривога відчутна і в строфі, в якій він пригадує дитинство, тобто, подумки повертається у час, коли ще жив на батьківщині:

*Лежим на посцелки,
Малки сом, не вельки,
Очи би ми спали, але
Шерцо спац ми не да, та ше
Розпатрам з посцелки.* (с.181)

В цій строфі теж видно, що автора ночами мучить неспокій у серці. У попередньо наведених прикладах автор пише від першої особи, тобто від себе, при цьому він змальовує себе як людину, якій важко, бо вона живе далеко від батьківщини. У вірші “Ой жайворонку” (“Ой шковранку”) поет включає до тексту також вимір себе як поета. Це вірш, в якому поет оспівує жайворонка і порівнює себе з ним, бо обидва вони – і жайворонок, і поет – співають. У “Словнику символів” під гаслом “жайворонок” читаємо: “Жайворонок швидко злітає у небо, а потім знову, різко, у падінні, спускається на землю, що може символізувати еволюцію та інволюцію виразу. Почергові переходи з землі на небо і з неба на землю пов'язують два полюси існування. Жайворонок презентує єдність земного і небесного” (Gerbran-Ševalije, 2013, s.932). Отже, жайворонок

безперешкодно літає, що означає, що він так само вільно співає. Костельник порівнює себе з жайворонком:

*Пуцел ше и я за тобу
Зос тей жеми, – як зоз гробу.
Летал би я –не мам кадзи!
Бо то мойо небо нізке
И преузке и преблізке –
Бо мой народ ище шпаци!
Ой шкорванку, ой шкорванку! (с.94)*

Поет говорить, що взяв приклад з жайворонка і співає так, як він, але з однією різницею: “полетів би, та не маю де!” Бо його небо низьке, завузьке і занадто близько, а народ його все ще спить. Це свідчить про те, що він пише справді як поет-екзильянт, бо свідомий того, що його пісня не має свободи, його народ все ще не почав цінувати літературу, і вже через це рецепція його творчості власним народом дуже непевна. Водночас, як і для кожного письменника-екзильянта, непевним є і визнання його як письменника у середовищі, в яке він переселився і в якому оточення здебільшого не вважає його своєю частиною.

З наведених прикладів видно, що домінуючі емоції – туга, неспокій, занепокоєння й незадоволення, а саме так Е. Саїд й описав екзиль: “Екзиль ніколи не є станом, в якому ви задоволені, спокійні або впевнені” (Said, 2005, s.28).

“Їфтахова донька” – драма Костельника про самого себе

“Одинадцята глава, Книга Суддів, яка входить до Старого заповіту, показує трагічний епілог долі, яку призначив Господь Їфтаху, щоб він викупив свободу свого народу, водночас вона є сюжетом Костельникової, як він її називає, “трагедії в п’яти діях”, яку він видав у 1924 р. під назвою “Їфтахова донька” (“Єфтайова дзивка”) (Тамаш, 1984, с.107).

“І прийшов Їфтах до Міцпи, до свого дому, аж ось виходить навпроти нього дочка його з бубнами та з танцями! А вона була в нього тільки одна – не було в нього, окрім неї, ані сина, ані дочки.

І сталося, як він побачив її, то роздер одіжку свою та й сказав: “Ах, дочко моя! Ти справді повалила мене, і ти стала однією з тих, що не щасливлять мене. Бо я дав Господеві обіта, і не можу відмовитися від нього”.

А вона відказала йому: “Батьку мій, ти дав обітницю Господеві, – зроби мені, як вийшло з твоїх уст, коли Господь зроби тобі пімсту на твоїх ворогів, на Аммонових синів”.

І сказала вона до свого батька: “Нехай буде мені зроблена оця річ: відпусти мене на два місяці, і нехай я піду й зйду на гору, і нехай оплачу дівування своє я та приятельки мої”.

А він сказав: “Іди!”. І послав її на два місяці. І пішла вона та її приятельки, і оплакувала дівування своє.

І сталося в кінці двох місяців, і вернулася вона до батька свого, а він учинив над нею свою обітницю, яку він обіцяв був, і вона не пізнала мужа. І сталося це звичаєм у Ізраїлі:

Рік-річно ходять Ізраїлеві дочки плакати за дочкою гілеадянина Їфтах, чотири дні в році”.

“Їфтахова донька” – символічна інтерпретація біблійної притчі, а містечко, в якому відбувається дія – це насправді русинське поселення часів письменника. Таким чином письменник наблизив драму до читачів. У цій драмі власний народ відкидає Їфтаху і проганяє його в гори, а коли їм потрібний полководець для війни, тоді вони звертаються

до нього. Він приймає запрошення і здобуває перемогу над ворогом, а отже, приносить свободу своєму народові. Усі люди зустрічають його, прославляючи. Однак перш ніж піти на війну, Їфтах поклявся перед Богом, що якщо він переможе ворога, то принесе йому жертву, і цією жертвою буде той, кого він першим побачить, повернувшись з війни. Першою стала його донька, і її через обітницю він змушений принести у жертву. Драма Костельника завершується не так, як біблійна притча. Їфтахова донька стає священнослужителькою, отже, тою, хто служитиме Богу. Якщо подивитись на усе життя Костельника і на його служіння суспільному і політичному життю русинів на території теперішньої Воєводини, а також українців, стає зрозуміло, що в цій драмі автор ототожнив себе з головним героєм, з Їфтахом. Якщо до цього додати той факт, що в 1920 р. він утратив рідну доньку, а драму написав у 1924 р., то стане зрозумілим, що він написав драму про себе.

Костельник як письменник-екзилант хотів здобути визнання і в країні, де він провів усе своє життя. Про це свідчить, зокрема, і його мовне "блукання": після виходу в світ свого першого твору він на певний час перестав писати по-русинськи, звернувшись до хорватської й української мов. І хоча на початку творчості Костельника русини його не сприймали, і йому не вдалося продати в їхньому середовищі свою першу книжку, згодом вони зрозуміли, що власне він – батько русинської літературної мови та письменства, що він зробив для свого народу те, що зробив для сербів Вук Караджич. Бажання Костельника, яке дотепер не здійснилося, полягає в тому, що він досі не увійшов до історії хорватської та української літератури, хоча писав і видавав чудові твори хорватською й українською мовами. Ні в Хорваті, ні в Україні він не став своїм письменником.

Переклад із сербської Алли Татаренко

Список посилань

- Видаковић-Петров, К., 2013. Књижевност егзила. *Појмовник упоредне књижевности*, с.235–241.
- Костельник, Г., 2008. *Поезја на руским литературним језику*. Нови Сад: Руске слово.
- Тамаш, Ј., 1984. *Русинска књижевност*. Нови Сад: Матица српска.
- Тамаш, Ј., 1986. *Гавријл Костельник међи доктрину и природу*. Нови Сад: Руске слово.
- Тамаш, Ј., 2009. *Антологија русинске поезије "Ослепљени славуј"*. Нови Сад: Руске слово, Завод за културу војвођанских Русина.
- Gerbran, A. i Ševalije, Ž., 2013. *Rečnik simbola*. Novi Sad: Stylos art, Izdavačka kuća Kiša.
- Said, E., 2005. Razmisljanja o egzilu. *Zarez*, VII (149), s.24–28.
- Ugrešić, D., 2000. Pisati u egzilu. *Reč*, 60 (5), s.97–110.

References

- Gerbran, A. and Shevalije, Zh., 2013. *Dictionary of Symbols*. Novi Sad: Stylos art, Izdavačka kuća Kiša. (In Serbian)
- Kostel'nik, H., 2008. *Poetry in Ruthenian Literary Language*. Novi Sad: Ruske slovo. (In Ruthenian)
- Said, E., 2005. Reflections on Exile. *Comma*, VII (149), pp.24–28. (In Serbian)
- Tamash, J., 1984. *Ruthenian Literature*. Novi Sad: Matica srpska. (In Serbian)
- Tamash, J., 1986. *Havrijil Kostel'nik Between Doctrine and Nature*. Novi Sad: Ruske slovo. (In Ruthenian)

Tamash, J., 2009. *Anthology of Ruthenian Poetry "Blinded Nightingale"*. Novi Sad: Ruske slovo, Institute for Culture of Ruthenians in Vojvodina. (In Ruthenian)

Ugreshit', D., 2000. Writing in Exile. *Word*, 60 (5), pp.97–110. (In Serbian)

Vidakovit'-Petrov, Krinka, 2013. Exile Literature. *Dictionary of Comparative Literatuty*, pp.235–241. (In Serbian)

EXILE IN HAVRIJIL KOSTELJNIK'S LITERARY WORKS

Ana RIMAR

University of Novi Sad

2, Zorana Đinđića Str, Novi Sad, 21000 (Serbia)

Faculty of Philosophy

e-mail: ana.rimar@yahoo.com

Abstract

Background: Havrijil Kosteljnik (1886. Ruski Krstur, Bačka –1948. Lwow, Ukraine) is a writer by whose work *Idyllic Wreath From My Village* begins the artistic literature of the Yugoslav Ruthenians (Rusyns). He was born in Ruski Krstur where he started his education. Apart from that, he studied in Croatia, Ukraine and Switzerland where he was awarded a doctorate in philosophy. He spent the biggest part of his life in Ukraine, so far from place where he was born.

Purpose: The purpose of the analysis is to show that Havrijil Kosteljnik was a writer in exile. His literary works are written in Ruthenian, Croatian and Ukrainian languages and this language roaming shows that he was looking for a homeland for his literary work. Kosteljnik's literary works in which he addresses his homeland and his people are overflowed with nostalgia for his Bačka which is for him the only region of happiness. This is particularly evident in the *Idyllic Wreath From My Village*, drama *Jephtha's Daughter* as well as in some selected poems which I am going to analyze using psychological and biographical approach by which I will prove that Havrijil Kosteljnik was a writer in exile.

Results: This paper reveals a new view of Kosteljnik's literary works which are analyzed here. This paper shows that Kosteljnik in his literary works is always between the homeland, which is the only place where he can find happiness, and, on the other side, the place where he live in the moment of writing. It demonstrates his awareness simultaneous dimensions and plurality of visions.

Key words: exile, Havrijil Kosteljnik, *Idyllic Wreath From My Village*, *Jephtha's Daughter*, homeland

Стаття надійшла до редколегії 11.09.17

Прийнята до друку 04.10.17